

Congregatie van de paters der Heilige Harten van Jezus en Maria

Congregatio Sacrorum Cordium (ss.cc.)

Aan de Graafsebaan in Nuland en in de Graafse Wijk in 's-Hertogenbosch hebben decennia lang zusters en paters van de congregaties van de HH. Harten gewoond en gewerkt. Zij drukten er hun stempel op het maatschappelijk, onderwijskundig en geloofsleven van de bewoners in dit stadsdeel. De paters woonden in de grote pastorie bij de kerk van de HH. Harten aan de Graafseweg. Dit was hun thuisbasis, maar ze waren actief in verschillende parochies. De zusters van de congregatie van de HH. Harten betrokken in 1958 een klooster gebouwd, naar ontwerp van architect Kropholler, aan het Welsh Divisionplein 3. Dit klooster werd, nadat de zusters vertrokken waren in 2002, door de paters aangekocht en wordt tot op heden door hen bewoond.

Geschiedenis

De congregatie van de Paters van de HH. Harten is gesticht in Parijs in 1800 in door Marie-Joseph Coudrin (1768-1837) en Henriette Aymer de la Chevalerie als voortzetting van een broederschap van de Heilige Harten in Poitiers. Samen stichtten zij ook de vrouwelijke tegenhanger, de congregatie van de Zusters der Heilige Harten.

Omdat een congregatie voor mannen en een voor vrouwen op hetzelfde moment, op dezelfde plaats en door de dezelfde personen zijn gesticht zijn de congregaties van de HH. Harten vrij uniek.

De mannelijke tak van de congregatie had paters en broeders. In 1817 verkreeg de congregatie in 1817 pauselijke goedkeuring. Het generaalat bevindt zich sinds 1953 in Rome. De algemeen-overste wordt voor het leven gekozen. In 1898 werd de congregatie opgedeeld in drie provincies; een Belgische, een Franse en een Spaans-Amerikaanse. Het eerste huis in Nederland werd in 1896 in Grave gesticht. Nederland behoorde toen tot de Belgische provincie. Tijdens de Eerste Wereldoorlog weken de in België gevestigde opleidingen en het noviciaat uit naar Nederland. Er werd door het generaal bestuur verwacht dat Nederland zich zou richten op Zuid-Amerika en voor dat werelddeel ook roepingen zou kweken. De inkomsten uit middelbare scholen in de missie zouden de opleidingshuizen in Nederland moeten financieren.

Na een opleiding op het kleinseminarie in Grave konden Nederlandse leerlingen in België het noviciaat volgen en verder studeren.

Sedert 1923 is er een Nederlandse provincie. De Nederlandse burgerlijk rechtspersoon was de Damianusstichting. Vóór de oprichting van de Nederlandse provincie in 1923 werden Nederlandse missionarissen vanuit Parijs uitgezonden. De Nederlandse provincie missioneerde over de hele wereld met zwaartepunten in Nederlands-Indië (sinds 1923), Brazilië (sinds 1925) en Oceanië. De Nederlandse provincie had ook huizen in Portugal en Engeland, van waaruit missiewerk werd bedreven.

De paters van de HH. Harten waren vaak jongens uit een arbeidersgezin. Ze kregen een gedegen priesteropleiding, die heel wat goedkoper was dan de opleiding op de seminaries die door de bisdommen waren gesticht. Deze paters richtten zich met name op het jongerenwerk en het gezinsapostolaat.

Dat deden de 'wereldheren'- pastoors en kapelaans - toen niet zelf. Zij kwamen veelal voort uit de boerenstand of de gegoede burgerij. Zij hadden vanwege hun afkomst minder affiniteit met de 'arbeidersklasse' dan de paters van de HH. Harten.

Twee van haar bekendste leden zijn de in 2009 heilig verklaarde Pater Damiaan (1840-1889), die als 'apostel van de melaatsen' op het eiland Molokai geleefd heeft, en pater Eustachius van Lieshout (1890-1943) uit het Brabantse Aarle-Rixtel, die in Brazilië werkte en in 2006 zalig werd verklaard.

Doelstelling

De congregatie had zich tot doel gesteld 'in een geest van opoffering en eerherstel de devotie tot de heilige Harten van Jezus en Maria na te volgen én te verspreiden'. In de naleving van Christus streefden zij naar onderwijs, eeuwigdurende aanbidding van het H. Sacrament, pastoraal werk en missiewerk, volksmissies, intronisatiewerk en ten slotte naleving van het gekruisigd leven van Christus door versterving. Voor het liefdewerk was er 'De Penning der Damianus Stichting'.

Klooster Paters H.H. Harten Graafsebaan 172 te Nuland 1933 – 1990

In maart 1931 kreeg de pater provinciaal van de Paters der Heilige Harten van Mgr. A.F. Diepen, bisschop van 's-Hertogenbosch, goedkeuring om in Nijmegen of omgeving een nevenvestiging - succursaal- op te richten. Dit huis was bestemd voor filosofiestudenten van deze congregatie die in Nijmegen aan de Katholieke Universiteit studeerden. Na een vergeefse zoektocht naar een geschikt onderkomen, meldde de pater provinciaal in december van dat jaar aan de bisschop dat hij geen geschikte locatie kon vinden in Nijmegen of in de directe omgeving daarvan. Tot zijn verrassing stelde Mgr. Diepen hem een stuk grond aan de Rijksweg van 's-Hertogenbosch naar Grave ter beschikking, dat volgens hem heel geschikt was. Dat stuk grond lag ter hoogte van Kruisstraat in de gemeente Nuland en was eigendom van mej. M.H. Verbeek. Hoewel Nuland ver van Nijmegen af lag, zou het klooster in de nabijheid van een buslijn naar Nijmegen komen te liggen en in de buurt van de spoorlijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen. Nuland en Kruisstraat beschikten toen nog over een halteplaats aan deze lijn. De congregatie van de HH. Harten ging akkoord met dit voorstel van de bisschop.

Architect Steph. Dings ontwierp het bakstenen kloostergebouw aan de Graafsebaan en reeds in 1932 namen de eerste bewoners hun intrek in het nieuwe klooster. Dat waren studenten die in september 1931 hun kloostergeloften hadden afgelegd en al een jaar filosofie hadden gestudeerd in Valkenburg. De priesterstudenten van het klooster in Nuland volgden van 1933 tot 1967 de tweejarige filosofiestudie, het z.g. Philosophicum. De financiële situatie vormde in die tijd een groot probleem. De econoom van het klooster, pater Placidus Stevens, had er een dagtaak aan om giften in te zamelen bij vrienden en bekenden.

Vaak was er zelfs geen geld beschikbaar om de allernoodzakelijkste levensmiddelen aan te schaffen. Er werd op de pof gekocht, maar de schulden liepen zo hoog op dat middenstanders niet langer bereid waren om goederen te leveren.

Om concurrentie met de omliggende parochies in Nuland en Maliskamp te vermijden, had Mgr. Diepen de paters de opdracht gegeven om contacten met omwonenden tot het minimum te beperken en hen geen toegang te geven tot het bijwonen van de H. Mis in de kloosterkapel. In 1945 stelde zijn opvolger, Mgr. W. Mutsaerts aan de betreffende pastoors voor om een uitzondering te maken voor zieken en bejaarden uit de directe omgeving en hen de mogelijkheid te bieden de kerkdiensten in de kapel te kunnen volgen. Wel moest aan deze personen een kaart worden verstrekt, waaruit bleek dat zij hiervoor verlof hadden verkregen. De pastoors van Nuland en Maliskamp gingen hiermee schoorvoetend akkoord.

In 1953 klaagden de pastoors dat de paters zich aan geen enkele afspraak hielden en het voor omwonenden heel gewoon was om de kerkdiensten in de kapel van het klooster bij te wonen. Mgr. Mutsaerts werd zo gedwongen in te grijpen en de paters te herinneren aan eerder gemaakte afspraken. Deze geschiedenis herhaalde zich in 1961.

Binnen de congregatie werd er na de oorlog gediscussieerd over de bestemming die het klooster zou moeten krijgen. Uiteindelijk werd in 1945 besloten dat het klooster een studiehuis werd voor pas gewijde priesters, die hun studie moesten afronden met een pastoraal studiejaar, het z.g. Theologicum. Dit heeft geduurd tot 1975. Dit vijfde jaar was een pastorale stage na de priesterwijding. Jonge priesters kregen zo de kans om in de naaste omgeving pastoraal werk te verrichten of catecheselessen te verzorgen op basisscholen in de omgeving.

Vanaf 1947 tot 1962 was het aantal studenten sterk wisselend en beperkt in aantal: van één tot dertien studenten per leerjaar. Niet alle neomisten kwamen meer naar Nuland. Sommigen kregen studieopdrachten in Rome of elders om zich voor te bereiden op een taak in het onderwijs of het pastoraat. Ook vestigden zich in het klooster paters die zich terugtrokken voor hun oude dag. De gemiddelde leeftijd van de bewoners was langzaam gestegen tot boven de 70 jaar. Uiteindelijk leidde dit tot een verandering van bestemming tot kloosterbejaardenoord in 1975 in de Stichting 'Nieuwe Erven'.

Hier was bij de bouw geen rekening mee gehouden en er waren dure investeringen nodig om het gebouw geschikt te maken voor huisvesting van bejaarden. Dat zag het bestuur niet zitten en men besloot om een nieuw klooster bejaardenoord te bouwen in Bavel. Na 58 jaar namen de paters in 1990 afscheid van het klooster in Nuland en kreeg het gebouw een nieuwe bestemming als opvanglocatie voor asielzoekers. In 2017 werd het complex verbouwd tot een verpleeghuis voor ouderen met dementie. Het kreeg de naam 'Huize de Graef'.

Paters H.H. Harten in 's-Hertogenbosch

Assistentie in parochies, Intronisatie en Don Bosco-werk

Het werk van de paters in 's-Hertogenbosch was begonnen met de vestiging in Nuland in 1932. Vandaar uit gingen de paters assisteren bij de parochies, voornamelijk bij pastoor Barten, later pastoor van Haaren en pastoor Kavelaar in de parochie van de H.H. Antonius en Barbara (Bartjesparochie) en bij pastoor De Kroon van de parochie Sint-Pieter.

Ook op het Sint-Jozefhuis (jongensweeshuis en ouderenzorg voor mannen) van de Broeders van Dongen en bij Reinier van Arkel (psychiatrisch ziekenhuis) van de Broeders en Zusters van Ronse, werden de paters goede bekenden.

Op 10 mei 1940 zijn de paters uit Nuland uit angst voor de naderende Duitse troepen naar Den Bosch vertrokken en hebben er hun intrek genomen in het Bisschoppelijk Paleis bij Mgr. A. Diepen en aan de overkant op de Parade op de plebanie. Bij terugkeer in Nuland bleek het klooster onbeschadigd. In 1942 begonnen de paters met het Intronisatiewerk in Den Bosch. Pater Odulf, Desire, Fidelis en Servaas waren werkzaam in de parochie Sint-Jacob. Bij de bevrijding woonden er enkele paters in een rijtjeshuis in de stad. Die maakten zich toen ook verdienstelijk voor leerlingen van de Damianusstichting die op doorreis waren van het pas bevrijde noorden van ons land naar een van de noodseminaries.

Intronisatiewerk

Gelovigen zochten bescherming van huis en haard en van persoonlijk geluk door een Heilig Hartbeeld in huis te (laten) plaatsen. Het was een beeld van Jezus met op zijn borst een groot hart, met een stralenkrans er omheen. Door zo'n beeld in huis te zetten vroeg men aan Jezus om jou ook een plaatsje in Zijn Hart te geven. Gebeurde dat op plechtige wijze door een priester, dan sprak men van intronisatie.

De paters betrokken vier kamers in de Triniteitstraat boven het kantoor van de Raad van de Kinderbescherming, terwijl Faustinus zich vestigde in Reinier van Arkel.

Pater Faustinus Hendriks startte in de parochie Sint-Jacob met het Don Boscowerk in de Hofstad, naar het voorbeeld van Breda.

Enige tijd later begonnen de paters ook met Don Boscowerk in de parochie Sint-Pieter van pastoor De Kroon, met name voor de bewoners van de Pijp. Dit werk strekte zich uit over een groot deel van de binnenstad en was vooral bedoeld voor de inwoners van verpauperde buurten zoals de Pijp en de Hofstad.

Het Don Boscowerk

Het Don Boscowerk richtte zich op de verbetering van de materiële, geestelijke, en morele toestand waarin tal van zogeheten 'asociale' gezinnen terecht waren gekomen. Het uitgangspunt was 'sociale verheffing' ofwel een betere integratie van deze bevolkingsgroep in de samenleving.

Het sprak mensen aan omdat men inspeelde op de behoefte aan ontspanning, ontwikkeling en het aanleren van vaardigheden. Het Don Boscowerk strekte zich uit over het hele gezin. Verder werd tijdens avonden, georganiseerd op initiatief van het arbeidsbureau, een betere maatschappelijke en arbeidsmoraal voorgehouden. Moeders en dochters konden deelnemen aan opvoedkundige cursussen en aan naai- en kookclubs. De paters Salesianen lieten zich inspireren door het gedachtegoed van Don Bosco, maar in 's-Hertogenbosch werd dit werk door de paters van de HH Harten in praktijk gebracht.

Dit Don Boscowerk van de paters van de HH. Harten was de basis voor diverse jeugdverenigingen, die nog steeds in de stad actief zijn.

Plan voor een nieuwe parochie in de nieuwbouwwijk Graafseweg-Oost.

De manier van werken van de paters genoot zeker waardering van de geestelijkheid van de stad, maar riep soms ook de nodige spanningen op. In september 1947 ging de Provinciaal van de paters van de HH. Harten, Maria Jozef Bisschopp op audiëntie bij Mgr. Mutsaerts om over de gerezen problemen van gedachten te wisselen.

Bij die gelegenheid bracht de bisschop de mogelijkheid naar voren om de paters de zielzorg voor een parochie aan te bieden. Deze parochie zou op 13 oktober van dat jaar gesticht moeten worden in het gebied gelegen tussen de parochies van de HH. Antonius en Barbara en de parochie H. Anna in Hintham. Daar ontwikkelde de gemeente 's-Hertogenbosch de wijk Graafseweg-Oost, die ongeveer 3000 inwoners zou moeten gaan tellen.

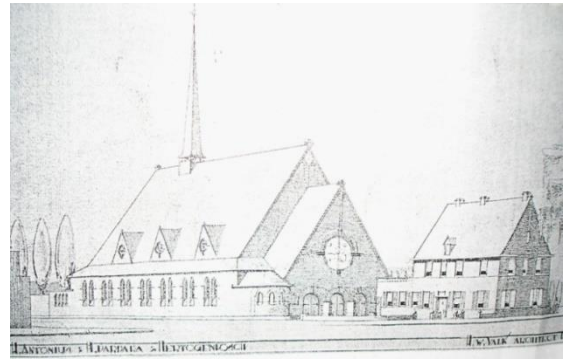
De Pater-Provinciaal reageerde positief op het verzoek van de bisschop, hoewel hij eerst zijn raadsleden van de Provinciale Raad wilde polsen over het voorstel.

Hij zag dit voorstel als een gunstige ontwikkeling voor de positie van de paters die belast waren met het Don Boscowerk, omdat dan meteen huisvesting was geregeld en zij zich vrijer aan het dit werk konden wijden.

Op 9 oktober 1947 besloot de Provinciale Raad positief te reageren op dit voorstel van de Bossche bisschop, waarna pater Stanislaus Kleemans werd voorgedragen als pastoor van de nieuw te stichten parochie. Pater Faustinus en pater Marcellus zouden aan het Don Boscowerk verbonden blijven.

Stichting van de parochie van de HH. Harten

Op 7 januari 1948 werd pastoor Jos Kavelaar van de parochie HH. Antonius en Barbara door de bisschop op de hoogte gebracht van zijn voornemen om een gedeelte van zijn parochie af te splitsen en een nieuwe parochie te stichten. Pastoor Kavelaar reageerde op 21 januari 1948 schriftelijk op het plan van de bisschop om zijn parochie te splitsen die als gevolg van de verder gaande stadsuitbreiding aan de Graafseweg 9000 zielen telde, 'overwegend bestaande uit arbeiders, waaronder zeer veel paupers, aangewezen op ondersteuning'. De

verpaupering leidde er toe dat velen 'slecht praktiserende' gelovigen waren. Hun aantal werd geschat op ca 1000 tot 1500 personen. Pastoor Kavelaar sprak zijn waardering uit voor het Don Boscowerk van de paters van HH. Harten en stelde voor om ook de parochie van de HH. Antonius en Barbara toe te vertrouwen aan de paters van de HH. Harten. Hij beredeneerde dat beide parochies een soort twee-eenheid van parochie-rectoraat konden worden, waarbij de nieuwe kerk een soort hulpkerk werd van de bestaande HH. Antonius en Barbarakerk. Het bisdom was wel gevoelig voor de argumenten van pastoor Kavelaar en op 3 april 1948 ging er een mededeling naar de pater provinciaal waarin stond dat de paters van de HH. Harten betrokken met het Don Bosco-werk, 'zich na de splitsing van beide parochies intensief bezig konden houden met parochie van de HH. Antonius en Barbara, waarin na de oprichting van de nieuwe parochie voor het grootste deel 'asociale parochianen' zullen overblijven'. Het bisdom verzocht daarop aan het provinciaal om kenbaar te maken wat men dacht van de gewijzigde opzet. Op 21 april ging de Provinciale Raad van de paters HH. Harten akkoord met het voorstel van het bisdom, om de bestaande parochie van de HH. Antonius en Barbara over te nemen en vandaar uit een nieuwe parochie te stichten. Nog diezelfde dag ging er van het bisdom een verzoekschrift uit gericht aan de Romeinse instanties en aan de generaal-overste van de congregatie van de paters van de HH. Harten om toestemming te vragen voor de hele onderneming. In mei 1948 werd er van beide kanten positief gereageerd op dit verzoek. Pater Stanislaus Kleemans zou de nieuwe pastoor worden van de parochie HH. Antonius en Barbara, waarbij hij assistentie kreeg van vijf van zijn confraters. In het midden werd gelaten of pater Kleemans ook de aangewezen persoon zou worden om de nieuw te stichten parochie te gaan leiden. Van het vijftal assistenten zouden er drie aan de bestaande parochie verbonden blijven en twee de opdracht krijgen om de voorbereidingen te treffen voor de oprichting van een nieuwe parochie. Op 5 november 1948 werd pastoor Kavelaar benoemd tot pastoor van Stiphout en met ingang van 12 november 1948 werd pater Kleemans benoemd tot pastoor van de parochie HH. Antonius en Barbara, waarna hij met zijn assistenten zijn intrek nam in de pastorie.

Ondertussen drong pastoor Kleemans, als pastoor van de parochie HH. Antonius en Barbara er bij de Provinciaal en bij de bisschop op aan om een nieuwe (bouw-)pastoor te benoemen voor de nieuw op te richten parochie. Vele mogelijkheden werden gezien en weer verworpen, zodat het tot 1 mei 1950 duurde, alvorens pastoor Kleemans werd benoemd tot bouwpastoor van de nieuw op te richten parochie en pater Henricus Hermans zijn opvolger werd als pastoor van de parochie HH. Antonius en Barbara. Tot zijn benoeming tot pastoor was pater Hermans werkzaam geweest als aalmoezenier van het Nederlandse leger in Indonesië. (Nederlands-Indië)

De pater provinciaal gaf aan dat hij er de voorkeur aan gaf om de nieuwe parochie en kerk toe te wijden aan de HH. Harten. De bestaande parochie van de HH. Antonius en Barbara werd gesplitst in twee parochies van nagenoeg dezelfde grootte volgens de gegevens van 1 januari 1950. De nieuwe parochie zou dan starten met 4253 gelovigen. Nadat alle betrokken hun toestemming hadden verleend, zou het oprichtingsdecreet op 22 augustus 1950 van kracht worden.

Bouw van de kerk van de HH. Harten

Zoals de zaken er eind 1948 voorstonden zou de nieuwe parochie naar schatting 7000 zielen gaan tellen en daarvoor zou een kerk met 1200 zitplaatsen nodig zijn, volgens de berekeningen van het bisdom. De bouw van de kerk voor de stadsuitbreiding aan de Graafseweg was door het bisdom zelfs al opgenomen in het jaarplan 1949. Pater Kleemans ging er op dat moment al van uit dat de bouw van de nieuwe kerk tot zijn opdracht behoorde en daarom nam hij contact op met de bisschoppelijke gedelegeerde voor bouwzaken, rector H. van Helvoort. In oktober 1948 presenteerde pater Kleemans, in overleg met pastoor Kavelaar en rector Van Helvoort, een ontwerpbegroting voor de bouw van de nieuwe parochiekerk en bijbehorende inventaris. De bouw werd begroot op een bedrag van 340.000 gulden, voor de inventaris meende hij nog 31.000 gulden nodig te hebben. Dat zou aan rente en aflossing neerkomen op 10.000 gulden per jaar, waarvan de lasten nog vele jaren zouden drukken op de parochie. Naast personeelskosten, kosten voor levensonderhoud en onderhoud van het kerkgebouw werden de uitgaven per jaar op 27.150 gulden begroot. Op de begroting ging men uit van een bedrag van 22.050 gulden aan inkomsten en van een niet met name genoemd bedrag aan 'kapitaalvermindering', waarmee men hoopte op externe financiering van de hele onderneming. Op advies van rector Van Helvoort nam pastoor Kleemans in het najaar van 1948 contact op met architect Kropholler uit Wassenaar, die zich bereid verklaarde de opdracht voor de te bouwen kerk op zich te nemen.

De architect

Alexander Jacobus Kropholler (1881-1973) was een Nederlands architect en een van de belangrijkste voormannen van het traditionalisme. Het traditionalisme was een architectuurstroming die in de beginjaren van de 20e eeuw opkwam, in de jaren 20 en 30 een sterke bloei kende en in de jaren 50 weer afnam. Het ontstond als reactie op het functionalisme, waar de functie van het gebouw als maatgevend werd gezien. De Delftse School is de belangrijkste stroming binnen het traditionalisme. Van 1902 tot en met 1910 had Kropholler samen

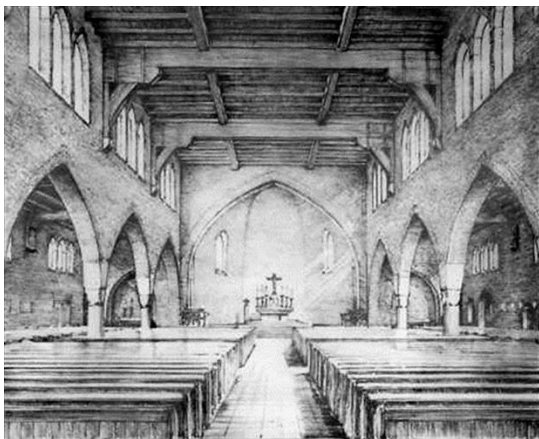
met J.F. Staal een architectenbureau. In deze periode ontwierpen zij een groot aantal gebouwen in een stijl die sterk tegen de Jugendstil aanleunt. Later werd ook de invloed van H.P. Berlage van belang. In 1908 werd Kropholler katholiek en begon hij zich te interesseren voor kerkenbouw. In publicaties pleitte hij voor het vasthouden aan traditionele bouwwijzen, gebaseerd op het Middeleeuwse schoonheidsideaal in de architectuur. Vanaf 1913 ontwierp hij een groot aantal katholieke kerken, vaak onderdeel van een bouwkundig complex waarbij ook scholen, kloosters of tehuizen hoorden. Een voorbeeld daarvan is het Mariaplein in Vught (1933-1938), waar omheen de (voormalige) parochiekerk van O.L. Vrouw Middelaars ligt, maar ook een klooster en bejaardenhuis Mariënhof, een basisschool en een aantal woningen. Geïnspireerd door Berlage en de Middeleeuwse architectuur in de Nederlanden ontstond een stijl waarbij enerzijds eenvoud en baksteen centraal staan en anderzijds steunberen en trapegevels extra groot werden uitgevoerd. Deze bouwstijl werd grotendeels overgenomen door de Delftse School, een groep vooral katholieke architecten onder leiding van M.J. Granpré Molière. Hoewel Kropholler nooit toetrad tot deze beweging, zou hij er altijd mee geassocieerd worden.

Behalve kerken ontwierp Kropholler vele andere gebouwen, waaronder een vrij groot aantal raadhuisen, waaronder die van Asten, Waalwijk en Heesch en het Eindhovense Van Abbemuseum. Hoewel Kropholler gerespecteerd werd door zijn collega's, was Kropholler weinig geliefd en had hij regelmatig moeilijkheden met opdrachtgevers. In de jaren dertig toonde hij sympathie voor het fascistisch gedachtegoed, wat zijn reputatie niet ten goede kwam. Na de oorlog zette Kropholler zijn

carrière voort als architect, hoewel hij over zijn hoogtepunt heen was en nog maar sporadisch opdrachten ontving. Een van zijn grootste ontwerpen, de herbouw van de abdij van Egmond, werd slechts ten dele uitgevoerd.

Vorbereiding van de bouw

Niet lang nadat Kropholler de opdracht voor de nieuwe te bouwen kerk in 's-Hertogenbosch had aanvaard, lagen in december 1948 de eerste ontwerptekeningen op tafel. Kropholler had de ontwerptekeningen gebaseerd op een bestaand ontwerp van de Sint-Franciscuskerk in Nijmegen (gereed gekomen in 1949 en afgebroken in 1997), 'de bruikbaarste en voordeligste vorm', volgens de architect. Na deze snelle start volgden moeizaam verlopende besprekingen veroorzaakt door de smalle marges in de begroting en de wens van de architect zijn ontwerp zonder al te veel bijstellingen gerealiseerd te krijgen.

Links: de ontwerptekening voor de HH. Harten

rechts: Interieur Sint-Franciscuskerk in Nijmegen

Het bouwplan werd voortdurend gewijzigd, meestal voortkomend uit de nodig geoordeelde bezuinigingen, terwijl ook de bouwpastoor zich op beslissende momenten niet wenste neer te leggen bij eisen of wensen van architect Kropholler. De architect was overtuigd van zijn eigen voortreffelijkheid waarbij hij kon bogen op zijn faam, die hij als architect had verworven. Hij vond, tot zijn ergernis, in pastoor Kleemans niet de meegaande figuur die hij zich had voorgesteld, maar iemand die er radicaal afwijkende standpunten op na hield, en deze in de praktijk durfde door te zetten.

In januari 1949 presenteerde Kropholler zijn begroting, die inclusief een aparte doopkapel, a 5000 gulden, neerkwam op een bedrag van 345.000 gulden. Kropholler stelde dan wel als voorwaarde dat men een bekwame en betrouwbare aannemer moest hebben en baseerde zich op de ervaringen die hij recentelijk bij de bouw van de Nijmeegse Franciscuskerk had opgedaan.

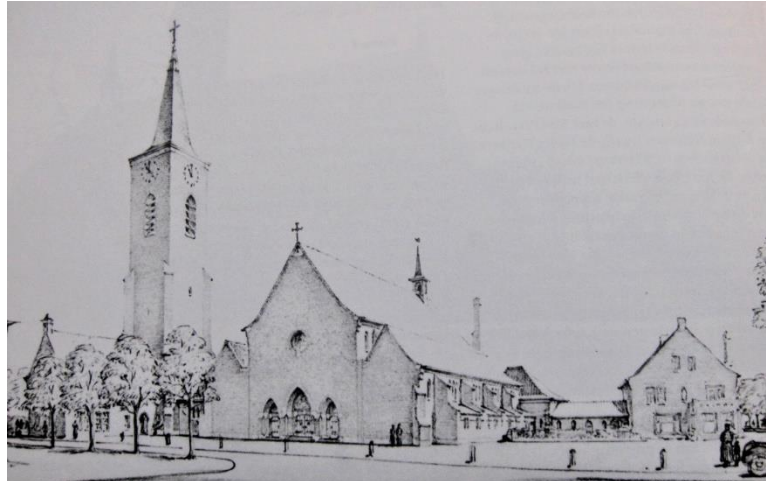
Het bisdom krabbelde al weer terug en liet weten dat de kerk maximaal 1000 plaatsen mocht tellen, waarop Kropholler een travee in het ontwerp weglief. Het hele jaar door werden er ontwerpen gemaakt en weer aangepast, werden materialen gekeurd voor de inrichting van de nieuwe kerk en werden de kosten voor de fundering (Krophollers ontwerpen waren zeer solide) terug gebracht van 90.000 naar 60.000 gulden. Uiteindelijk kregen de plannen pas op 12 maart 1950 de vereiste bisschoppelijke goedkeuring.

Daarbij werd ervan uit gegaan dat de gemeente 's-Hertogenbosch de benodigde bouwgrond gratis ter beschikking zou stellen.

In een brief d.d. 6 april 1950 stelde Mgr. Mutsaerts pastoor Kleemans op de hoogte van zijn besluit, maar verbond er wel de voorwaarde aan 'dat de pastoor voorlopig zou afzien van de bouw van een nieuwe pastorie en dat van het benodigde kapitaal een bedrag van 200.000 gulden rentedragende schuld mocht zijn en het resterend bedrag van 150.000 gulden gevonden zou moeten worden uit bepaalde acties en toezeggingen van het plaatselijk steunfonds voor arme kerken'.

Op 23 april 1950 ging er een schrijven van het kerkbestuur uit naar de gemeente 's-Hertogenbosch met een met redenen omkleed verzoek 'om de benodigde bouwgrond kosteloos in eigendom over te dragen en om 10.000 gulden subsidie te verstrekken waarmee de bestaansmogelijkheid van de nieuwe parochie waarschijnlijker wordt'. Op 18 september 1950 kende de gemeente een subsidie van 35.000 gulden toe om met behulp daarvan de bouwgrond aan te kopen. De koopsom zou worden vereffend met de toegekende subsidie.

Kropholler liet in de aanbesteding op 23 mei 1950 bepalingen opnemen waarin stond dat aan hemzelf als architect de algehele directie zou worden toevertrouwd. Voor de betonwerken stond in het contract de naam van het hem vertrouwde ingenieursbedrijf Betonijzer in Voorburg en als bouwkundig opzichter de heer A. Nilissen uit Nijmegen. Als aannemer schoof hij de naam de firma Siemerink uit Diemen naar voren.

Dit contract van aanbesteding werd door pastoor Kleemans en het kerkbestuur als een dwangmiddel beschouwd om hen onder druk te zetten en leidde tot een onaangename ruzie tussen de architect en het kerkbestuur, dat overigens wel door het bisdom werd gesteund in haar opvattingen.

Volgens de regels van het bisdom vond er op 10 juli 1950 een openbare aanbesteding plaats.

De laagste inschrijver was de firma Wortel uit Tilburg, die aan de inschrijving de voorwaarde verbond dat de architect geen zeggenschap zou worden toegekend bij de uitvoering van het project.

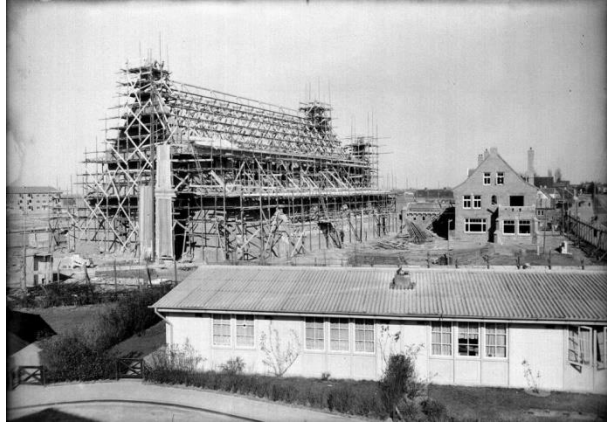
Tussen aannemer Wortel en architect Kropholler bestond wrevel, die terug te voeren was op een eerder door hen uitgevoerd project van pension Mariëngaarde in Tilburg.

De aanvaarding van deze voorwaarden door het kerkbestuur betekende, dat men van meet af aan geconfronteerd werd met een verstoorde relatie tussen architect en aannemer.

Bouw van de kerk

De aannemer zag zich vanaf het begin geconfronteerd met bezuinigingen op het ontwerp om de kosten binnen de perken te houden. Zo werden de onder de kerk geprojecteerde kelderruimtes geschrapt, evenals de daarin aan te brengen verwarmingsapparatuur. In de loop van september 1950 werd er wel groen licht gegeven voor de bouw van de pastorie, waarbij opnieuw bezuinigingen op de bouw van de kerk moesten worden doorgevoerd. Architect Kropholler zag het allemaal met lede ogen aan en constateerde 'dat de tot op heden bereikte resultaten volstrekt onbevredigend zijn'. De ergernis over de bemoeienissen van Kropholler liepen zelfs zo hoog op, dat de aannemer dreigde de bouwopdracht terug te geven als de architect hem voortdurend voor de voeten zou lopen. De impasse tussen beide partijen werd doorbroken door de toezegging van rector Van Helvoort van het bisschoppelijk bouw bureau om zelf toezicht te houden op de bouw en daarbij gebruik te maken van de adviezen van Kropholler.

Kropholler was er de man niet na om er het zwijgen toe te doen. Toen er februari 1951 dan eindelijk begonnen werd met het leggen van de funderingen verscheen hij regelmatig op het werk, waarbij hij zijn commentaar niet onder stoelen en banken stak. Een complete rel dreigde toen Kropholler tot de bevinding kwam dat de kwaliteit van de opgeslagen bakstenen zeer veel te wensen overliet. Kropholler dreigde de zaak bij een onafhankelijke rechter te brengen om daar zijn gelijk te halen. Rector Van Helvoort stelde zich vervolgens op als 'directie van uitvoering van het werk'. In deze constructie richtten aannemer en architect zich beiden tot hem zodat rechtstreeks contact onnodig was. Na een half jaar constateerde rector Van Helvoort 'dat dit de enige mogelijkheid was om de ergste rampen te voorkomen'.

Op 1 juni 1951, feestdag van het Heilig Hart, werd dan eindelijk de eerste steen gelegd door vicaris-generaal Mgr. F.N.J. Hendriks.

Een jaar later, op 30 mei 1952 werd pater Stanislaus Kleemans door Mgr. Hendriks plechtig geïnstalleerd als pastoor van kerk van de Heilige Harten en daarmee werden de parochies van HH. Antonius en Barbara en de parochie van de HH. Harten officieel van elkaar gescheiden.

Een dag later, op zaterdag 31 mei 1952, werd de kerk door de pastoor zelf ingewijd en droeg hij er de eerste H. Mis op aan het zijaltaar. De pastorie werd op 19 juni in gebruik genomen.

Behalve de pastoor, betrokken nog vier paters de nieuwe pastorie; drie paters die pastoor Kleemans assisteerden in de parochie en pater Marcellus Brink, die het Don Boscowerk in de parochie Sint-Jacob verzorgde.

Op vrijdag 22 augustus van dat jaar, op de feestdag van het Onbevlekt Hart van Maria, werd de kerk plechtig geconsacreerd door Mgr. W. Mutsaerts, bisschop van 's-Hertogenbosch.

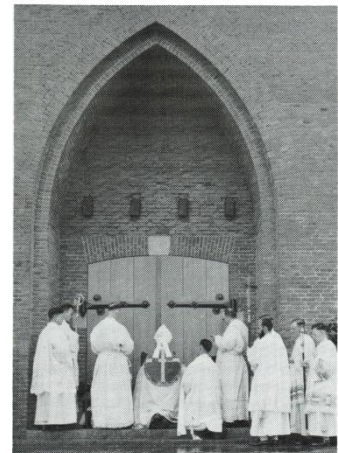
Ten gerieve van zijn medebroeders schreef pater Cyrill us Grondhuis in het lijfblad van de pater 'Inter Nos' onder de titel 'Bossche krabbels' over het wel en wee van de nieuwe parochie:

'Alles bij elkaar zullen de kosten wel oplopen tot vier en een halve ton. Wie zal dat betalen? Het bisdom draagt zijn deel bij, maar dat is lang niet voldoende. De bouwpastoor heeft al 60.000 gulden bij elkaar weten sprokkelen. Sedert juli 1950 is er 'steentjesactie' lopend. Er worden 100.000 lootjes verkocht voor een dubbeltje per stuk.

Elke keer als er 10.000 lootjes zijn verkocht wordt er een fiets of een DRU-keukenuitzet verkocht. Dat liep zo goed dat men nu met series van 5000 lootjes is gestart, met kleinere prijzen.

Toneel- muziek- en zangclubs, spelen, musiceren en zingen ten bate van de nieuwe kerk. Er worden fancy-fairs georganiseerd en

Driekoningenzangertjes gingen langs de deuren om te zingen ten bate van de nieuwe kerk.'

Afbouw

Het kerkgebouw werd 'basic' opgeleverd en verdere aankleding zou afhangen van giften, die ontvangen zouden worden. De gemeenschapszin van de parochianen blijkt uit de grote financiële offers die men voor hun nieuwe parochiekerk over had. Nog in 1952 werden de granieten beelden van het H. Hart en van het Onbevlekt Hart van Maria van de Bossche beeldhouwer Jacques de Bresser aangeschaft evenals het altaarkruis. De veertien kruiswegstaties van de kunstenaar Willy Schoonenberg (Utrecht 1911- Roermond 1983) uitgevoerd in opaline, volgden in 1955. Het was een

geschenk van de parochianen aan pastoor Kleemans ter gelegenheid van zijn zilveren priesterjubileum. Bij die gelegenheid werd de kerk ook voorzien van een roodbruine tegelvloer. Een jaar later was er ook een bedrag (10.000 gulden, dat nog zou groeien tot 15.000 gulden) bijeen gebracht voor de aanschaf van een orgel bij de firma Verschuieren in Heythuysen. Deze aanschaf werd wijselijk gedaan door het Orgelfonds en werd zo buiten de begroting van de parochie gehouden, waar nog een schuld van 400.000 gulden restte.

Parochieleven

Op een gewone zondag in de vijftiger jaren werden er vijf H. Missen (om 6.15; 7.15; 8.30; 9.45 en 11.15u) opgedragen, die meer dan 3000 -niet-communicanten niet meegerekend- van de ruim 5000 parochianen naar de kerk trokken.

Eind jaren vijftig drong pastoor Kleemans er bij Mgr. W. Mutsaerts op aan om op zon- en feestdagen een avondmis op te kunnen dragen, om de grote toeloop bij de zondagsdiensten te verminderen en zo de eerste dienst van 6.15 uur te laten vervallen. In 1953 werden er 179 kinderen gedoopt in de H.H. Harten en werden er 40 huwelijken gesloten.

In de wijk woonden veel jonge gezinnen. Voor de jongens werd in 1953 de pater Damiaanschool opgericht met meer dan 400 leerlingen. De nieuwe meisjesschool kwam in 1954 klaar.

Opmerkelijk is dat de kerk van HH. Harten niet voorop heeft gelopen bij de liturgische vernieuwing (aanpassing van het priesterkoor en verplaatsing van het altaar) naar aanleiding van de besluiten van het 2^e Vaticaans Concilie. In 1969 constateerde het Diocesaan Bouwbureau dat de kerk nog steeds niet was aangepast, terwijl dat bij andere kerken allang was gebeurd. Het kerkbestuur kreeg de aansporing om er eindelijk werk van te maken en in 1970 gebeurde het ook.

Het priesterkoor werd 'naar voren' uitgebreid waardoor het aantal plaatsen terug ging van ruim 1000 tot 780. Daarnaast werd het orgel in de apsis geplaatst. Voor het orgel was er op het priesterkoor plaats gemaakt voor de koren.

In 1986 werd slaagde pastoor Ackermans erin om een 'nieuw' Vermeulengorgel uit 1950 aan te schaffen, dat afkomstig was van de gesloten kerk van de Martelaren van Gorkum uit Bergen op Zoom. De parochie legde daar 50.000 gulden voor neer, grotendeels bekostigd uit aanzienlijke giften. De aanschaf betekende een belangrijke muzikale impuls voor de parochie, die werd gestimuleerd door pastoor Ackermans en organist-dirigent Joost van den Akker. Ironisch genoeg is datzelfde orgel, in 2017, weer terug is gegaan naar West-Brabant, waar het een plaatsje heeft gekregen in de vm. Johannes de Doperkerk te Klundert.

Nieuwe parochies: H. Paulus en H. Willibrordus

In de jaren vijftig nam de groei van de Sint-Annaparochie in Hintham een grote vlucht. Dat had alles te maken met de nieuwbouw, die de gemeente 's-Hertogenbosch realiseerde in de wijken Aawijk-Noord (Oost) en Aawijk-Zuid. Beiden wijken werden gescheiden door het riviertje de Aa, dat tevens de naamgever van beide wijken werd. Er waren nog geen bruggen, die beide wijken met elkaar zouden gaan verbinden. De inwoners van de Aawijk-Noord werden door het bisdom aangewezen op de Annakerk. Gelet op de toekomstige nieuwbouw, vond het bisdom dat de Annaparochie te Hintham te groot zou worden. Daarom werd er gedacht aan de oprichting van twee nieuwe parochies. Een in de wijk Aawijk-Noord en een in de toekomstige wijk Hintham-Zuid. In 1959 werd het startsein gegeven voor de Sint Paulusparochie.

Op 19 december 1959 werd de noodkerk aan de Broekhovenlaan in de wijk Aawijk-Noord ingewijd door pastoor de Leijer. Met de benoeming van pastoor W.J.M. Jurgens, voorheen kapelaan van de Sacramentsparochie in 's-Hertogenbosch en de Annakerk in Hintham, werd de Paulusparochie in augustus 1961 zelfstandig. De parochie van de HH. Harten moest daarvoor een deel van haar grondgebied aan de nieuwe parochie afstaan. Pastoor Jurgens bleef tot 1967 pastoor van de parochie H. Paulus. Vanaf 28 april 1967 werd de zielzorg toevertrouwd aan de paters van HH. Harten en werd Karel Penders de nieuwe pastoor van parochie H. Paulus.

'Karel Penders was pastoor van de Paulusparochie. De kapelaan van deze kerk, van Zandvoort, is later verdrongen in het Heymansgat in Hintham. Deze kapelaan was een hele fijne vent maar kon niet leven met de verliefdheid van een vrouw. Jammer, want was echt een fijne pastor. Het was wrang dat Pastoor Penders na zijn 40 jarig priesterfeest uittrad omdat hij ook met een vrouw trouwde'. (Peter Kuijs).

Op 27 november 1966 werd de oprichting van de nieuwe parochie Hintham-Zuid bekrachtigd door Mgr. J. Bluijssen. Aan de Johan Enthovenstraat werd op 17 juni 1967 een houten noodkerk ingezegend, die werd toegewijd aan de H. Willibrordus. Pastoor J.C. van Gastel werd benoemd tot pastoor van de nieuwe parochie. Drie jaar later, in juni 1970 verliet pastoor van Gastel reeds de parochie 'omdat de last van deze snel groeiende parochie hem te zwaar werd'. Tot zijn opvolger werd benoemd pater A. van de Ven van de congregatie van de HH Harten. Hij bleef wonen op de pastorie van de HH Harten aan de Graafseweg. Pater van de Ven zette zich met veel enthousiasme in voor zijn nieuwe parochie en hij genoot het vertrouwen en waardering bij zijn parochianen.

Vanwege het sterk teruglopend aantal kerkgangers werden in 1973 de parochies van de H. Paulus, H. Anna en de H. Willibrordus door Mgr. Bluyssen samengevoegd tot de parochie 'Interim-Oost'. Deze constructie heeft geduurd tot 1980. De noodkerk van de Paulusparochie werd in 1976, vanwege het sterk teruglopend kerkbezoek gesloten en gesloopt en de parochie HH. Harten kreeg er de zielzorg over inwoners van de wijk Oost, Aawijk-Noord bij.

In 1973 werd pater Van de Ven in de parochie H. Willibrordus opgevolgd door pater S. Rottier. Daarna volgde in 1976 pater Herman van Vliet hem op. Beiden waren lid van de congregatie HH. Harten. Op 23 maart 1980 nam ook pater Van Vliet afscheid van de Willibrordusparochie in Hintham-Zuid. Ook de noodkerk van deze parochie werd daarmee gesloten en de Willibrordusparochie ging op in de Annaparochie Hintham.

Parochie HH. Antonius en Barbara (De Bartjes)

Zoals eerder gemeld, namen de paters van de HH. Harten in 1948 de zielzorg over van de wereldheren. In 1950 was pastoor Kleemans als pastoor opgevolgd door pater Hermans. In november 1953 vierde de parochie luisterrijk het 25-jarig bestaan van de parochie. Vooral het Don Boscowerk was stevig verankerd in deze parochie, dankzij de inzet van pastoor Hermans. Deze werd in deze parochie opgevolgd door pastoor Andreas Scheijen. Na zijn overlijden in 1984 droegen de paters van de HH. Harten de zielzorg over deze parochie weer over aan het bisdom.

In de jaren 90 werden er pogingen ondernomen om de parochie van Muntel-De Vliert (Sacramentskerk) en de parochie van de HH Antonius en Barbara te laten fuseren. Pastoor Van Hulst, die werkzaam was in beide parochies, was daar een groot voorstander van. In juli 1993 moest de kerk van de HH. Antonius en Barbara plotseling de deuren sluiten omdat er scheurvorming was geconstateerd in de muren en gewelven in het priesterkoor en de sacristie. Beiden parochies werden zo in elkaars armen gedreven en de eucharistievieringen vonden tot 1998 plaats in de Sacramentskerk op de Vliert. Eind 1995, begin 1996 werd het kerkgebouw van de HH. Antonius

en Barbara gesloopt. Op de plaats van de kerk werd een appartementencomplex gebouwd met een kleine kerkruimte die in 1998 werd ingewijd.

Lang heeft deze kerk niet bestaan, want al in november 2006 werd de kerk gesloten. Nu voorgoed.

Parochie HH. Harten

Pastoor Kleemans* 1906, was de eerste directeur (bewoner-pastoor) van de communiteit paters HH Harten op de pastorie aan de Graafseweg. Aanvankelijk gold dit directeurschap ook voor de bewoners van de pastorie van de HH Antonius en Barbara, maar in 1955 werden beide parochies van elkaar gescheiden en hadden zij nog slechts sporadisch contact met elkaar.

Toen de gezondheid van pastoor Kleemans achteruit ging, kreeg hij eervol ontslag op 7 maart 1964. Hij was toen 57 jaar oud. Pastoor Kleemans verhuisde naar het klooster in Nuland, waar hij in 1968 overleed.

De opvolger van pastoor Stanislaus Kleemans was pastoor Eugene 'Egbertus' Ackermans* 1922.

Pastoor Ackermans gebruikte zijn kloosternaam Egbertus niet. Hij wilde op den duur ook geen directeur genoemd worden op de pastorie en hij gaf de voorkeur aan de naam 'pastor'.

Van 1957 tot 1959 was pastoor Ackermans al woonachtig geweest op de pastorie van de HH. Harten, toen hij benoemd was als assistent voor het Don Boscowerk in de parochie Sint-Jacob.

Pastor Ackermans is van 1964 tot 1991 als pastoor werkzaam geweest in de parochie HH. Harten. Samen met organist-dirigent Joost van den Akker wist hij in die jaren velen naar de diensten in de HH. Harten te halen. De muzikale talenten, in de parochie aanwezig, en de bereidheid van zoveel parochianen medewerking te verlenen aan de koorzang in vele variaties, heeft de faam van de parochie tot ver buiten de stad bekend gemaakt. Op het repertoire van de koren stonden werken van bekende componisten, waardoor een groot aantal kerkgangers speciaal voor deze muzikale vieringen hun gang naar de HH. Harten maakten.

Het afscheid van Pastoor Ackermans vond plaats in 1992, hij was toen al ziek, waarna hij terugkeerde naar zijn geliefde Limburg. Hij overleed te Brunssum op 8 februari 1998.

Pastoor Ackermans kreeg de laatste jaren assistentie van Pater Munier (1991-1996) en van pater Leo Kuringe (1992-1993), beiden behorend tot de congregatie van de HH. Harten.

Op 22 september 1996 nam de parochie van de HH. Harten afscheid van pater Munier en met hem van alle paters die in de wijk actief waren geweest. De congregatie gaf daarmee het benoemingsrecht van de parochie HH Harten terug aan het bisdom. In datzelfde jaar stopte Joost van de Akker na 46 jaar als organist, dirigent van het Gemengd Koor van de HH. Harten. Het einde van een tijdperk, waarbij de HH. Hartenkerk furore had gemaakt als de meest muzikale kerk van de stad.

Einde van de parochie HH. Harten

De opvolgers van de paters HH. Harten in de parochiekerk van de HH. Harten volgden elkaar daarna in rap tempo op.

Emeritus pastoor Kuypers, wereldheer, is in de parochie ondersteunend werkzaam geweest van 1993 tot 2000.

Van 1996 tot 1998 was het Jos Hermans, de eerst benoemde wereldheer, die leiding gaf aan de parochie.

Van 1998 tot 1999 was diaken Henk Degen aangesteld als administrator van de parochie. Tussen 2001 en 2003 was pater Harrie van de Meerendonk (1951-2004), priester gewijd in 1991 en afkomstig uit de eigen parochie, pastoor van de HH. Harten.

Zijn opvolger in 2003 was pastoor André Uijtewaal, die tevens pastoor werd van de parochies H. Anna (Hintham), H. Geest (Aawijk-Zuid), HH. Antonius van Padua en Barbara (Hinthamerpoort) en H.

We houden 'van harte' met warme vast

EUGÈNE ACKERMANS

pastoor van de Hartenkerk te 's-Hertogenbosch

1963 1991

Merkelbeek, 26 februari 1922
Brunssum, 8 februari 1998

Hij is Limburg tot in de dood trouw gebleven!

Sacrament (Muntel-Vliert). In 2004 werd hij benoemd tot pastoor van de Pastorale Eenheid Groot Oost te 's-Hertogenbosch, waartoe deze parochies gingen behoren. Vanaf september 2007 gingen deze vijf parochies op in de parochie Moeder Teresa.

Bij deze fusie werd gestreefd om de tering naar de nering te zetten met één centrale kerk (Annakerk) en kritisch te bekijken welke kerken dicht zouden moeten.

Na het plotselinge overlijden van pastoor Uijtewaal op 50 jarige leeftijd in september 2010, ging de parochie Moeder Teresa in 2011 op in de huidige pastorale eenheid H. Maria. In deze pastorale eenheid zijn de Binnenstadsparochie (inclusief de H.Johannes Evangelist), Parochie Moeder Teresa (Hintham), Parochie H.Birgitta (Rosmalen) en Parochie H.Landelinus (Empel) samen gegaan.

Door de toenemende ontkerkelijking en de financiële lasten die de bestaande kerkgebouwen op de exploitatie drukten, viel uiteindelijk het besluit om de kerk van de HH. Harten op 31 januari 2015 aan de kerkelijke eredienst te onttrekken.

De H. Hartenkerk aan de Graafseweg, die inmiddels op de gemeentelijke monumentenlijst is geplaatst, is verkocht aan de Nieuwkuijke aannemer De Bonth van Hulten in Nieuwkuijk. De Bonth van Hulten is gespecialiseerd in restauraties en de ombouw van historische gebouwen. De Bont van Hulten gaat de kerk verbouwen tot twaalf grondgebonden woningen. Bovendien komen er - in de stijl van het bestaande bebouwingsbeeld - twee nieuwbouwwoningen naast de kerk. De architect van het plan is Miel Wijnen. In 2018 werd het bestemmingsplan, dat verbouw mogelijk maakt, vastgesteld.

Paters H.H. Harten terug in 's-Hertogenbosch en definitief afscheid: 2002-2018.

Vanuit Bavel, waar de paters vanuit Nuland in 2000 naar toe waren getrokken, verhuisden de paters en broeders van het klooster van de Paters van de H.H. Harten twee jaar later alweer naar het voormalige klooster van de Zusters van H.H. Harten aan het Welsh Divisionplein 3 in Den Bosch. De zusters hadden dit pand in februari 2002 verlaten. Sinds 2005 was daar ook het Provinciaal Archief van de paters gevestigd en sinds 2008 het Provinciaal Archief en de Missieprocurator. De archiefstukken werden

geordend en beschreven en in 2009 is het archief overgebracht naar het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha. Enkele paters werkten vanuit het Bossche klooster in de Veghelse H. Hartparochie, in Zijtaart en in de Bossche Salvator-gemeenschap. Op 1 augustus 2018 hebben de laatste paters het klooster in Den Bosch verlaten en hebben zich teruggetrokken in het laatste Nederlandse klooster van de paters in Teteringen.

Slot

De paters van de congregatie van de HH. Harten hadden bij hun komst zowel in Nuland als in 's-Hertogenbosch heel wat problemen te overwinnen, maar zij hadden de tijdgeest mee. De katholieke zuil groeide en de gelovigen volgden trouw de uitgezette route van hun herders. In de eerste veertig jaar van hun aanwezigheid (sinds 1933) breidde hun werk zich dan ook verder uit en wisten zij zich gesteund en gewaardeerd in het Don Boscowerk en in het pastorale werk in de vier oostelijke parochies van de stad. De laatste veertig jaar kromp hun invloed en werkterrein meer en meer door secularisatie en afname van het aantal roepingen, tot in 2015 de kerk van de HH. Harten werd gesloten en de tastbare verbondenheid met de inwoners van de Graafse wijk verdween. Het maatschappelijk werk, waar zij de basis voor hebben gelegd met het Don Boscowerk in verschillende parochies, is in de stad overgenomen door de Stichting Juvans.

Toine Janssen 2018.

Geraadpleegde literatuur:

- Pastor Ackermans, 'Paters H. Harten' in : *Den Bosch en zijn religieuzen al 800 jaar* (1985)
- Bert Bakker, *Nostalgie en werkelijkheid De Bartjeskerk* (1996)
- Geert Donkers, *Zusters van de H.H. Harten van Jezus en Maria* (2017)
- W. Munier, *De kerk van de HH. Harten te 's-Hertogenbosch* (1992)
- Jos Neomagus, *Hinthamerpoort 1922-2002* (2002)
- Br. Jan Klein Overmeen, *50 jaar Parochie H.H. Harten* (2002)
- Cor Rademaker, *Ons vertrek uit Den Bosch* (2018)
- Jan Smits, *Vademecum van religieuzen en hun kloosters in Noord-Brabant* (2010)
- Henk de Werd, *40 jaar Hintham-Zuid* (2006)
- Henk de Werd, *Jubileumboek 100 jaar Annakerk in Hintham 1910-2010* (2010)
- Heemkundewerkgroep Nuwelant, *700 jaarparochie Nuland* (2015)

Brabants Dagblad:

- 'Paters Heilige Harten verlaten Den Bosch', 11 september 1996
- 'Stuurman Oost kiest voor evangelisatie', 3 juni 2005
- 'Diamanten feest bij Hartenkerk', 24 augustus 2012
- 'Verdrietig om sluiten Hartenkerk' 19 januari 2015
- 'Bruine stenen' over architect Kropholler, 7 maart 2015

Websites:

- 'Bossche Encyclopedie'
- 'Reliwiki'
- 'Stadsarchief 's-Hertogenbosch'
- 'Stadsarchief Nijmegen'
- Wikipedia, 'Architect A. Kropholler'
- Wikipedia, 'Congregatie van de Heilige Harten van Jezus en Maria'